

Konstfack

University College of
Arts, Crafts and Design

Till Rektor

YTTRANDE
2009-03-02

RB § 29, 2009

Intern utredning angående ett studentprojekt på institutionen för Konst 2009

1. Bakgrund

Inom ramen för ett projektarbete i utbildningen har en student (S) planerat och genomfört ett arbete som innefattat att hon ”spelat” psykotisk, och låtit sig omhändertas dels av polis för vidare befordran till vård, dels av vårdpersonal på en psykiatrisk akutmottagning. S har efter någon tid blivit polisanmäld och förundersökning pågår. Något beslut om åtal finns inte. Krav på ursäkt och skadestånd har från landstingets sida framförts mot Konstfack.

Det faktiska händelseförloppet har inte helt kunnat klargöras, framförallt beroende på att S har önskat vänta med att redovisa sin version i detalj och dokumentationen härav till dess det avsedda verket i sin helhet är färdigställt. Polisutredningen kommer dock naturligen att vara inriktad på fastställande av händelseförloppet utifrån de inblandades versioner.

Det är dock möjligt att redan nu konstatera att det rör sig om ett händelseförlopp som bestått i att S med ord och åtbörder på en bro gett förbipasserande intrycket att hon var i psykisk obalans och att detta efter hand lett till att ett antal privatpersoner dels försökt få kontakt med henne, dels kontaktat räddningstjänsten. Detta ledde till att polis kom till platsen, och omhändertog S med hjälp av det tvång som behövdes för vidare transport till sjukhus. Därvid förekom ett motstånd från S:s sida som begränsat sig till att hon försökt göra sig fri. Enligt S version har hon inte riktat något våld mot poliserna, och någon polisanmälan om något sådant har veterligen inte gjorts. Vid intagningen på psykakuten på St: Görans sjukhus har i stort endast berörd vårdpersonal varit inblandad i de tumult som förekom. Enligt S egen utsaga har hon inte gjort annat än att försöka göra sig fri. Sparkar, bett, spott eller liknande mot personalen skall enligt hennes utsago inte ha förekommit. Vad som härvidlag framkommit under polisutredningen är inte känt för utredningsgruppen.

2. Allmänna utgångspunkter om ansvarsförhållandet mellan student och lärosäte

Rent allmänt kan påpekas att ett lärosäte har befogenheter gentemot studenter som sammanhänger med utbildningens innehåll och genomförande. Något utrymme för en högskola att disciplinärt påverka studenters handlande i det civila samhället finns inte. Högskolan har heller ingen möjlighet att i praktiken vare sig förbjuda eller påbjuda studenters handlingar inom det civila samhället, utan påverkansmöjligheterna begränsar sig till de konsekvenser sådant handlande kan ha för examinationen.

Detta hindrar inte att ett lärosäte eller dess personal kan komma att ses som ansvariga i olika avseenden om handlingarna har sitt ursprung i eller ingår i aktiviteter som sker inom ramen för kurs eller rent av påbjudits av någon som är ansvarig för uppläggningsen av utbildningen (kursansvarig, handledare eller liknande). Straffrättsligt kan naturligtvis reglerna om medverkan aktualiseras om någon på lärosätet främjar eller deltar i handlingar som är straffbelagda, och skadestånd kan drabba lärosätet för sådan skada som student inom ramen för exempelvis praktik åsamkar tredje man.

Avgörande blir därför om en studentverksamhet utgör en godkänd eller påbjuden del av ett utbildningsmoment. Om så är fallet kan ansvar för lärosätet föreligga, medan aktiviteter som studenter genomför utan lärares/handledares kännedom inte kan utgöra lärosätets ansvar. Det skall tilläggas att bedömningen av den prestation en student åberopar som grund för en examination inte självklart förutsätter att ett sådant godkännande föreligger.

Bedömningen av den prestation som studenten åberopar som grund för examination är beroende av utformningen av kursplan eller utbildningsplan. En bedömning skall alltid ske mot de lärandemål som kursplanen anger, vilket betyder att eventuell lagstridighet kan utgöra bedömningsgrund endast om detta framgår av eller kan intolkas i de krav som kursplanen uppställer. På motsvarande sätt kan föregående godkännande eller handledning utgöra förutsättning för examination endast om det av kursplanen framgår att ett sådant villkor gäller. Högskolan kan då ha rutiner för avstämning kring metodval och innehåll under handledningsprocessen som en förutsättning för examination.

3. Utbildningskvalitet

I sammanhanget bör också beröras frågan om projektets kvalitet utifrån kursplanens krav, och möjligen också kursplanens kvalitet i sig. Det är härvid en viktig princip att den frågan måste avgöras inom det vetenskaps- respektive konstnärskollegium som har till uppgift att för Konstfack besluta om utbildnings- och kursplaner, samt de företrädare för kollegiet som har till uppgift att examinera studenternas prestationer. Det kan inte ankomma på denna utredning att överpröva de bedömningar som härvidlag gjorts av ansvariga organ och befattningshavare. Inte bara den vetenskapliga och konstnärliga autonomin, utan också studenternas rättssäkerhet är skäl härför. Det hindrar dock inte att Konstfack internt kan ha anledning att granska sin kvalitetssäkring i detta avseende.

4. Ansvarsförhållanden i detta fall

Det nu aktuella projektet har utgjort en del av aktiviteterna i den kurs som S genomgår. Projektet har förhållandevis utförligt planerats och redovisats i kontakter med handledarna, och det måste anses klarlagt att genomförandet i grova drag accepterats av dessa. Självklart betyder det inte att handledarna haft detaljkunskap om genomförandet eller behövt godkänna enskildheter i projektet. I detta fall förefaller enighet råda mellan de berörda om att handledarna ställt krav på att ingen del av genomförandet får strida mot lag, och S har också lagt ner ett betydande arbete för att säkerställa lagenligheten.

När det gäller bedömningen av ansvaret, måste man beakta såväl laglighetsaspekten som den etiska aspekten.

4.1 Laglighet

S har själv identifierat två viktiga situationer där fråga om brott eller eventuellt skadeståndsskyldighet kan aktualiserats.

Den första situationen är den som består i att S tar i anspråk räddningstjänstens och vårdens resurser trots att någon verklig fara inte förelegat. Straffrättsligt är det närmast brottet *falskt larm* (BrB 16:15) som kan komma i fråga. Tillämpligheten av detta lagrum i detta fall är emellertid tveksam. Frågan kommer att prövas av åklagare och möjligen domstol om det hela går till åtal, men det kan räcka med att i detta sammanhang påpeka att det kan anses vara tveksamt att den är tillämplig.

När det gäller det eventuella våld S utövat i samband med omhändertagandet, kan flera brott aktualiseras. S har i sina förberedelser vinnlagt sig om att säkra att något sådant våld inte skulle förekomma, och enligt hennes utsago har så inte heller varit fallet. Här blir det en fråga om bevisprövning när åklagaren skall ta ställning till förekomsten av olaga våld och dess omfattning. Gränsdragningen mellan vilket våld som är tillåtligt för att freda sig mot ett medicinskt omhändertagande är en vanskelig bedömning, och det innebär naturligen ett uppenbart risktagande att försätta sig i en sådan situation.

Skadeståndsrättsligt kan någon som utsätts för ett brott enligt ovan drabbas av en ersättningsgill skada. Om aktiviteten kan jämföras med studiepraktik, kan det också bli fråga om ett principalansvar för lärosätet (se SFS 1982:1077).

4.2 Den etiska aspekten

Utöver detta finns det naturligtvis också skäl att bedöma aktiviteter och handlingar ur ett rent etiskt eller moraliskt perspektiv. Diskussioner har naturligen över tid förekommit om vilka etiska begränsningar som kan eller skall finnas för konstnärlig verksamhet, på samma sätt som andra delar av högskolevärlden diskuterar forskningsetiska förhållningssätt.

Konstfack saknar ett etiskt regelverk eller formulerade moraliska värdegrunder. Däremot har man i sitt visionsprogram angivit en generell hållning som bl. a. lyder: "Grundutbildning, konstnärligt utvecklingsarbete samt forskarprogram har en humanistisk och praktisk inriktning och ställer höga krav på kreativ förmåga".

Den humanistiska inriktning som följer av den definition av begreppet som NE anger anses vara skolans hållning i frågor om etik och moral:

"Humanism; i filosofisk bemärkelse ett etiskt-estetiskt förhållningssätt som grundas i en normativ uppfattning av människans väsen. Därmed avses å ena sidan att människan har ett värde som inte får kränkas, å den andra att hon har möjligheter och frihet att utvecklas moraliskt, estetiskt och intellektuellt och därigenom förverkliga sin mänsklighet. Humanism innebär ett avståndstagande från olika former av brutal eller förnedrande behandling av människor. Humanism står också i opposition till teorier som förnekar människans frihet och beskriver henne som styrd av ödet, arvsynden, sin biologiska natur, det genetiska arvet, den sociala miljön eller andra strukturer."

Det kommer alltid att vara nödvändigt att belysa, infiltrera och bekämpa vidriga, omoraliska och kränkande handlingar och oegentligheter mot människor, djur, demokratiska och humanistiska värden, oavsett om dessa begås av myndigheter, företag, beslutsfattare, media eller enskilda personer.

Vissa avgörande utgångspunkter kan formuleras för gränsdragningen mellan tillåtet och otillåtet:

- Det är varje människas ansvar, oavsett yrke, livsfilosofi, politisk tillhörighet eller tro att följa nationell lag, internationell rätt samt FN' stadgar om de mänskliga rättigheterna.
- Det är varje konstnärs skyldighet och moraliska ansvar gentemot sig själv att undersöka, provocera, flytta gränser samt ifrågasätta inom det rum och den tid han/ hon verkar. Det finns en gräns för det moraliskt tillåtna, t ex då konstnären genom sin handling utnyttjar tredje person, skadar, kränker eller på annat sätt orsakar lidande.
- En konstnär handlar efter egen övertygelse såväl konstnärligt som moraliskt. Han/Hon tar också helt själv ansvaret för sitt verk. Detta kan dock inte utan vidare gälla för en student på en konstnärlig utbildning, eftersom lärosätet såsom myndighet har ett särskilt ansvar såväl mot studenten som mot det allmänna. Inom utbildningens ram är lärosätet med och sätter gränsen för det moraliskt tillåtna.
- Konstfack kan som statlig utbildningsinstitution inte ställa sig bakom olagliga handlingar. Vad som är konst eller inte är inte relevant i det sammanhanget – vare sig den är laglig eller olaglig.

- Konstfack kan heller inte, i egenskap av statlig utbildningsinstitution, ställa sig bakom etiskt tvivelaktiga handlingar, även om det kan vara svårt att avgöra när gränsen är nådd för vad som är etiskt tvivelaktigt.
- Det är handledarnas ansvar att inte uppmuntra eller stödja en handling (projektarbete) som kan skada eller på ett otillbörligt sätt kränka tredje man, skada studenten själv eller skolan.

Avsaknaden av lydnadsplikt för studenten i kombination med lärarnas ansvar för att sätta gränser i utbildningssituationen utgör en motsättning som har sin grund i att ansvariga lärare själva måste kunna undgå skyldighet att svara för handlingar de inte har godkänt. Handledaren har ett ansvar för att aldrig medverka till att någon student handleds, examineras, nyttjar Konstfacks lokaler eller material för projekt där studenten passerar en gräns till det moraliskt eller juridiskt tillåtna.

5. Bedömning och slutsatser

Vid bedömningen av den nu aktuella händelsen, anser utredningsgruppen att:

- händelsen har orsakat lidande hos människor med erfarenheter från liknande situationer,
- händelsen kan ha utnyttjat människor i sin gärning att mot sin vilja bruka våld,
- händelsen har utnyttjat samhällets resurser och empati på bekostnad av akuta och verkliga behov,
- händelsen och den allmänna debatten efteråt har ställt Konstfack - Konstfacks studenter och personal samt de inriktningar och värden Konstfack står för - inför samhällets tvivel.

Vi anser att projektet var av sådan karaktär att det var institutionens ansvar att få studenten att avstå från aktionen, med såväl hänvisning till att den hotar/kränker tredje man som lagligheten.

Vi kan konstatera:

- att handledare/lärare har bedömt studentprojektet som en intressant frågeställning att arbeta med samt förenlig med kvalitetskrav och kursplan,
- att handledarna har konsulterat kollegiet i frågan och också följt institutionens etiska regelverk (bifogas), så som det samfällt har tolkats av institutionens lärare,
- att institutionen har arbetat fram egna riktlinjer och fört diskussioner om etiskt svårbedömda projekt i kollegiet,
- att handledarna har klargjort för studenten att Konstfack inte ställer sig bakom olagliga handlingar, vilket också bekräftats av studenten,
- att handledarna, i enlighet med institutionens riktlinjer, därefter har överlåtit beslutet om att gå vidare med projektet eller inte till studenten.

Den kunskap handledarna hade i förväg visade emellertid att:

- projektet innebar en ej obetydlig risk för att studenten skulle bli polisanmäld för exempelvis våldsamt motstånd, trots studentens avsikt om motsatsen. Det blir då en bevisfråga där studenten riskerar att bli dömd mot sitt nekande,
- studenten riskerade att utsätta sig för en traumatisk situation samt för medicinerings,
- studentens egen rundringning i förväg pekade på att människor inom vården skulle kunna känna sig kränkta,
- ingen bedömning gjordes av hur media och allmänhet skulle reagera eller hur detta skulle kunna påverka Konstfack som helhet.

Vår bedömning är att institutionens riktlinjer varit otillräckliga och medfört svårigheter för ansvariga handledare att göra rätt avvägningar vid handledningen av det aktuella projektet. Riktlinjerna är för otydliga och undanlidande i fråga om handledarens ansvar att aktivt avstyra etiskt oacceptabla handlingar inom ramen för utbildningen. Enligt vår uppfattning bör ett krav på aktivitet från skolans sida gälla i sådana fall.

Handledarnas ansvar för att avråda studenter från att begå vissa handlingar inom ramen för utbildningen behöver tydliggöras för Konstfack som helhet, redan av den anledning- en att de i annat fall riskerar att anses medansvariga.

Mot bakgrund av ovanstående är det utredningsgruppens uppfattning att handledarna utifrån en etisk och moralisk bedömning aktivt borde ha avrått studenten. Vi kan dock samtidigt konstatera att de etiska riktlinjerna inte utformats på detta sätt.

6. Rekommendationer

1. Vi rekommenderar att Konstfack antar *konstnärligt/etiska riktlinjer* för verksamheten i sin helhet, och då särskilt för förhållningssättet i samband med studenternas arbete. Sådana riktlinjer bör föregås av en intern diskussion om utformningen av dessa, men vi vill också framhålla behovet att beakta de synpunkter som ovan redovisats.
2. För bedömning av svåra frågor av nu berört slag, samt för beredning av ovan relaterade interna regler, rekommenderar vi rektor att inrätta ett *etiskt råd*.
3. Fram till dess sådana riktlinjer tagits fram, rekommenderar vi att den humanistiska inriktning som anges i Konstfacks vision tillsvidare bör vara skolans hållning i frågor om etik och moral.
4. När avrådan till student avseende handlingar inom utbildningen blir aktuellt rekommenderar vi lärare/handledare att aktivt klarlägga detta för studenten, exempelvis genom att påtala att arbetet inte kommer att godtas som ett arbete inom ramen för kursen.

5. För att tydliggöra att Konstfack tar ansvar för det som förevarit, rekommenderar vi att förhandlingar genomförs med landstinget för att ersätta den skada som kan ha orsakats vårderna.
6. Då studentens arbete har godkänts under handledningsprocessen kan inte heller rätten att examineras på projektet ifrågasättas. Studenten bör dock ges möjlighet att välja ny inriktning för sitt examensarbete.
7. Vi rekommenderar slutligen berörda beslutande organ att i utbildningsplaner och kursplaner införa de formuleringar som krävs för att de principer som sålunda etableras också formellt kan tillämpas i utbildningen och vid examination. Högskolan ska ha rutiner för avstämning kring metodval och innehåll under handledningsprocessen som en förutsättning för examination.

Som en väsentlig utgångspunkt för allt arbete enligt ovan måste dock beaktas att regelverket inte får utformas på ett sådant sätt att Konstfacks konstnärliga arbete kommer att präglas av ängslan i stället för kreativitet!

Anders Stening, ordf
Advokat

Ann-Charlotte Jensen
Personalchef

Jonas Bohlin
Professor i
möbeldesign

Elisabet Nordwall, sekr
Chef för avdelningen
utbildning & information

Bilaga

- 1) Etiska och upphovsmannamässiga ställningstaganden, riktlinjer för ateljésamtal som tagits vid institutionen för Konst